

Віктор Голобородько,
керівник інформаційного агентства
«Новий громадянин»,
член Національної спілки
краєзнавців України,
м. Олександрія

НАРИСИ З ЩОДЕННОГО ЖИТТЯ МІСТА ОЛЕКСАНДРІЇ ТА ОЛЕКСАНДРІЙСЬКОГО ПОВІТУ НА ПОЧАТКУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: МОБІЛІЗАЦІЯ, ПРОПАГАНДА ТА НЕРЕАЛІЗОВАНІ ПРОЕКТИ

Щоденне життя міста Олександрії та Олександрійського повіту часів Першої світової війни є забутою сторінкою історії. Спробуємо визначити наслідки війни для краю: демографічні та економічні, соціальні втрати. Наслідком Першої світової є явище модернізації у суспільному і громадському житті, виникнення причин для участі жителів міста та повіту в подіях Української Революції.

Ключові слова: Перша світова війна, Херсонська губернія, Олександрія, Олександрійський повіт, земство, дума, мобілізація, лазарет, народна аудиторія, втрати.

Війна, завершення якої тісно пов'язане з подіями Лютневої революції в Російській імперії та Української Революції 1917-1922 років, перебуває у затінку більш відомих подій. Однак така оцінка, на наш погляд є помилковою. За впливом на щоденне життя всього суспільства та на політичні і економічні процеси – це пріоритетна подія початку ХХ століття. Адже саме знекровлене війною аграрне межиріччя Бугу та Дніпра стане епіцентром протистояння як імперському режиму, так і більшовизму. Місцеве населення сприймало імперських «визволителів» як реставраторів

влади, що принесла війну, смерть і економічний занепад у повсякденне життя.

Перша світова війна – мало вивчена у краєзнавчому доробку дослідників Кіровоградщини тема. У більшості видань радянської доби і за часів Незалежності про цю війну є лише побіжні згадки [16, с.603]. Чи не єдиною спробою дати історіографію досліджень з питання впливу Першої світової на життя території, охопленої нинішньою Кіровоградською областю є стаття Є. Плотнікова [28, с.192-199]. Питання повсякденності за часів війни 1914-1918 років висвітлив дослідник С. Орлик, який окреслив межі своєї розвідки територією міста Єлисаветград (нині – Кропивницький) [26, с.138-142]. Академічне колективне видання з історії Першої світової в Україні висвітлює як конкретні питання участі українців у бойових діях на теренах різних держав, так і дає чимало цікавих подробиць з життя краю під час Другої світової, зокрема і в місті Олександрії [3, с. 224, 389, 396]. Багато цікавої узагальненої інформації про стан справ на Херсонщині дає монографія О. Рента та О. Сердюка [32, с.480]. Згадки, які є переказами або узагальненнями попередніх публікацій, наявні в інших сучасних джерелах, зокрема, це невеликі повідомлення щодо економічно-господарського стану краю в часи війни або [18, с.154] виготовлення зброї для фронту, реквізицій на користь військ та організації догляду за пораненими у тилкових лазаретах [1, с.20].

Запропонована публікація є лише спробою частково розкрити тему Першої світової війни у контексті щоденного життя та побуту в місті Олександрії та Олександрійському повіті Херсонської губернії.

Цінним джерелом для дослідження питання є публікації місцевої преси того періоду, які віддзеркалюють не тільки суспільні настрої, але й дають чимало фактичної інформації. Один із висновків, який можна зробити після перегляду текстів єдиного повітового видання на Олександрійщині напередодні Першої світової – війна не була несподіванкою для регіональної

влади. До масштабної збройної сутички готувались завчасно і ретельно, хоча і не публічно. Поява публікацій для широкого загалу, що стосуються дій під час воєнного стану, підтверджують таку думку. Суспільство немовби готували до неминучого. Наприклад, місцевий часопис друкує роз'яснення положення про «ратників ополчення» – резервістів, які за законодавством імперії мали призватись лише під час війни [31, с.5]. Ще один приклад – земство, що зазвичай ремонтувало дороги заздалегідь та по визначених напрямках із складанням переліку таких ремонтів і контролем виконання робіт, несподівано публікує у своєму офіційному віснику в червні 1914 року на першій шпальті повідомлення про необхідність термінових ремонтів всіх доріг. І що важливо – мова не йшла про їх капітальний ремонт, а саме про невідкладне і найпростіше відновлення. Все це схоже на приготування мережі транспортних сполучень на час війни [22, с.1]. Також наприкінці червня територію повіту інспектує Херсонський губернатор Микола Гревениць, який оглядає всі найбільш значні населені пункти повіту, включно із залізничними станціями. У повідомленні мету візиту не зазначено, але не виключено, що вона стосувалась в тому числі перевірки реальної готовності території до воєнного стану [29, с.3]. У передгрози війни губернська влада навіть скасувала проведення виборів до міщанських органів самоврядування, що є типовою практикою напередодні війн та збройних конфліктів [23, с.5]. Але найбільшу тривогу і натяк на майбутні події могло викликати термінове рішення місцевого комітету Товариства Червоного Хреста збирати кошти на швидке спорудження приміщення амбулаторії для сестер милосердя. Зазвичай такі заклади розгортали свою активну діяльність напередодні військових конфліктів [20, с.1].

На терені Олександрії було виявлено також представників шпигунської мережі, що працювала під прикриттям відомої комерційної компанії Singer. У квітні 1914 року у військових контррозвідників з'являється інформація про збір бременським офісом компанії військових таємниць за

гонорар. Восени серед виявленої сітки шпигунів зазначається і список службовців відділення Singer в Олександрії. Проте шпигунська історія не завершилась покаранням, оскільки достатніх доказів для спрямування до суду виявити не вдалось. Імовірна причина цього - вчасне їх знищення [3, с.224].

17 липня 1914 року Олександрія, як повітове місто Херсонської губернії де оголошено воєнний стан, теж перейшло на рейки мілітаризованого життя [4, с.137]. Першою реакцією на оголошення Миколою II війни і вступу Російської імперії у Першу світову, став передрук в Олександрії царського маніфесту повітовою газетою та нагадування у цьому ж випуску видання про систему соціального забезпечення мобілізованих «нижніх чинів» [17, с.1; 5, с.1].

Реагуючи на необхідність вести активну пропагандистську кампанію, земство намагається створити дієвий механізм інформування населення про події через збільшення періодичності випусків єдиного друкованого видання в повіті – «Известий Александрійского уездного земства». За повідомленням редакції, газета з тижневика перетворилась у більш інформативне видання і почала виходити двічі на тиждень – у вівторок та четвер. Цю зміну місцева влада і редакція, очільником якої був голова земської управи, мотивували бажанням публікувати оперативні повідомлення «про події на театрі військових дій». Зміни у форматі видання сталися через бажання земства якнайшвидше розсилати інформацію у «найглухіші закутки». Спроба передавати ці повідомлення за допомогою «агентських телеграм» у волосні правління земським телефонним зв'язком виявились невдячною і малоефективною справою. Саме тому земське видання частково перетворилось у пропагандистське джерело, елемент мобілізаційної політики земства [7, с.1].

З перших днів, коли було оголошено війну, земська управа та зібрання підтримали дії імперського уряду і проголосили необхідність «довести війну

до завершення, визволити всіх братів слов'ян від німецького ярма, знешкодити нещадного ворога назавжди і закласти початок нерушимого миру». Окрім цих, відверто пропагандистських гасел, місцева влада розуміла і всю складність ситуації – необхідність мобілізувати селян до війська у час жнив. Першочерговими завданнями влади, за визначенням очільника земської управи, мали стати матеріальна допомога сім'ям мобілізованих та допомога хворим і пораненим на фронті. Водночас земство вказує, що ця допомога має обмежуватись чіткою необхідністю, без заходів, що можуть призвести до «розладнання земського господарства». Земство також вважало, що внаслідок війни чимало державних завдань тепер є і завданнями земства [35, с.1].

Реалізуючи свій план допомоги пораненим, місцева влада оголосила про відкриття в місті на час «війни з Німеччиною та Австрією» лазарету на 20 ліжок. Ініціатором його відкриття виступив місцевий комітет Товариства Червоного Хреста. У «дворянському будинку», по центральній вулиці міста Соборній, відкрито майстерню з пошиття білизни для поранених як для цього лазарету, так і для інших «лазаретів військового відомства». Комітет оголосив також про збір коштів та матеріальних цінностей. Були потрібні чай, цукор, тютюн, цигарки, взуття, ковдри, простирадла, рушники, бинти, гіроскопічна вата та інше, необхідне для обслуговування хворих та поранених. Головою комітету, яка збирала пожертви, стала дружина місцевого очільника земства Леоніда Піщевич (Ерделі) [8, с.129]. Також брали участь у організації цих пожертв дружини відомих дворянських сімей і очільників земської влади чи представники станових органів управління територією: О.А. Богдасhevська, А.А. Байдак, Л.П. Булгакова, В.О. Ільїн [6, с.1]. Діяльність комітету, яку підтримали влада і місцеве населення, мала наслідком відкриття 1 вересня 1914 року лазарету на 50 ліжок, що більше ніж вдвічі перевищував заплановану потужність. Також земство клопотало перед жителями повіту про пожертви на відкриття ще одного лазарету на 50 ліжок.

Вартість утримання одного ліжка, імовірно, не перевищувала 30 рублів щомісяця, оскільки саме за такий внесок можна було засновувати «іменні ліжка» від благодійників [7, с.1].

Перші дні війни більшість громадян сприймали як початок нетривалої військової сутички, а військові дії кваліфікували як війну з «Німеччиною та Австрією». В Олександрійському повіті така риторика у повідомленнях та заявах зберігається до осені 1914 року [35, с.1]. Патріотичний рух на початку війни охоплював чимало людей різної віри та переконань. У всіх місцевих церквах 27 липня прочитано маніфест про оголошення війни та відслужено молебні про «перемогу». Місцева єврейська громада в молитовному будинку на Інгульській вулиці провела моління, перед початком якого прочитано маніфест, а равін Белаковський виголосив промову [21, с.5]. Але вже у жовтні 1914 року, в офіційному зверненні педагогічної ради Олександрійської вчительської семінарії, війна називається «великою вітчизняною» та такою, «що звільнює» [11, с.1]. Ця риторика не є випадковістю, адже стало зрозуміло, що війна буде тривалою і не закінчиться до кінця року, а можливо, стане тяжким іспитом на роки. Якщо міська влада, імовірно, не надто усвідомлювала складність ситуації, то це не скажеш про повітову. Семен Піщевич - очільник повітової управи, який мав досвід військовика, кадрового офіцера, клопотав про відкриття не тільки благодійного, але й великого постійного лазарету в місті на 100 ліжок у приміщенні Олексіївського училища і вів тривалу дискусію із міською владою щодо отримання такого дозволу [13, с.7].

Водночас це контрастувало із спробами організувати демонстративну прихильність до імперіалістичних замислів влади. Зокрема, відбувались публічні заходи, які раніше не були характерні для громадського життя міста та повіту. Наприклад, 5 вересня відбулась загальноміська «маніфестація» учнів навчальних закладів, що прямувала Інгульською вулицею (сьогодні – вулиця Діброви) на Соборну (зараз – проспект Соборний). Цікаво зазначити,

що саме таким маршрутом прямували демонстрації за радянських часів чи відбуваються святкові заходи з нагоди річниці Дня визволення міста і сьогодні. Захід зібрав учнів місцевої гімназії, семінарії, учнів 1-го приходського училища, учнів «громадської гімназії», гімназії Сокальської, ремісничого та інших «народних училищ» міста. В описі «маніфестації» говориться про те, що учасники несли прапори, портрети імператора, співали хором, отримували благословення від святенництва та вигукували «ура», вшанували пам'ять загиблих на фронті хвилиною мовчання, а у підсумку – направили телеграму на ім'я імператора [19, с.6].

Однак за лаштунками цього ура-патріотизму, відбувались зміни не тільки реальних суспільних відносин, але й малі та великі людські трагедії, що не були схожі на урочистості під офіційними прапорами. Полум'я війни змушувало простих людей планувати власну смерть і шукати зменшення ризиків для своєї сім'ї внаслідок загибелі на фронті. Наприклад, вчитель однієї з земських шкіл в Олександрійському повіті Аркадій Сайгадаковський надіслав клопотання у міську думу щодо долі земельної ділянки, яку він частково вже придбав у міста. Вчитель, що став військовиком, просить надати йому відтермінування сплати за землю, оскільки він був мобілізований до лав армії. «У випадку смерті» на фронті, він просить повернути сім'ї 59 рублів 15 копійок, а землю знову віддати у розпорядження міській владі. Міська дума повністю задовольнила клопотання [14, с.5]. Прослідкувати долю 40-річного жителя повіту вдалось, коли він потрапив до шпиталю внаслідок хвороби. До 1916 року мобілізований на війну земський вчитель зміг безнапечно прослужити молодшим писарем у піхотному полку [33, с.1].

Ще декілька фактів, що змушують замислитись про вплив на життя Першої світової та її масштаби. Тільки з дати офіційного початку війни – 28 липня 1914 року до кінця першого місяця війни – 30 вересня 1914, за даними порталу «Памяти героев Великой войны 1914–1918 годов», було поранено чи

отримали контузію 1516 жителів повіту, пропало безвісти – 977, загинуло у бойових діях – 260, «залишено на полі бою» – 53. Навіть приблизна статистика не оприлюднювалась у звітах про бойові дії сторін. Натомість публікувались «листи з фронту» із оптимістичними звітами про військові будні. В одній з таких публікацій, із посиланням на уривок листа мобілізованого вчителя гімназії, було сказано: «Якось жаль стає тих, які залишились у мирній праці. Скільки у нас тепер бадьорості, енергії, сили; скажу більше – щастя. Все мізерне, буденне десь за нами... Невидимі сили роблять нас кожного великими і значимими» [15, с.6].

У реальних щоденних буднях Олександрії та Олександрійського повіту епохи початку Першої світової, суттєво відрізнялась якість управлінських рішень між міською та земською владою. Можливо, швидке реагування земства на події та обставини воєнного часу частково пояснюється тим, що очільником управи був кадровий офіцер, а от міська влада потерпала від кримінальних скандалів. Керівником повітової виконавчої влади був Семен Піщевич - діяльний очільник земства та ексдепутат Держдуми із досвідом служби у війську на офіцерській посаді [8, с.129-130], а предводителем дворянства та очільником повітового «з військової повинності присутствія» - генерал-майор у відставці Ігнат Мазуркевич [24, с.21, 383, 385]. Водночас посада очільника міста була формально вакантною [24, с.370]. Це було пов'язано із кримінальним переслідуванням щодо міського голови Василя Тарчинського та члена міської управи Олександра Санцевича. Кримінальні провадження щодо найвищих посадовців міста були припинені лише напередодні війни – у травні 1914 року [30, с.5]. Ще наприкінці 1913 року міським головою Олександрії губернатор Херсонщини знову затвердив В. Тарчинського, але офіційно його представлено міській думі на засіданні лише 22 січня 1914 року [12, с.3]. Біля керма регіональної місцевої влади у останній довоєнний рік були обрані на трирічний термін (1913-1915 роки) відомі земські та

державні діячі з Олександрії. Вони представляли місто і повіт у Херсонському губернському земському зібранні - Артем Байдак (депутат Держдуми), Іван Булгаков (член повітової управи), Дмитрій Закржевський (депутат Державної думи), Павло Мазуркевич (майбутній повітовий очільник часів гетьманату Скоропадського) [24, с.21, 383, 385].

Водночас навіть найкращі управлінці не змогли перешкодити зриву реалізації амбітного проекту у культурному житті міста. Війна стала на заваді створення прообразу громадського центру, своєрідного земського культурного хабу. Земство планувало придбати шляхом займу на 50 тисяч карбованців приміщення місцевого театру. Власник приміщення Чібісов продавав театр для того, щоб земство облаштувало у ньому «народну аудиторію». Таке рішення земство ухвалило 20 червня 1913 року. Але 11 вересня 1914 року змушене було скасувати і перейматись клопотанням про будівництво міської лікарні [13, с.7].

Оцінити масштаб наслідків війни можна красномовними показниками мобілізованих на фронт з теренів Херсонської губернії – 438,6 тисяч. Для порівняння: з Катеринославської губернії призвали 237 тисяч. За оцінкою українських істориків, війна виставила жорстокий рахунок – 50% працездатного населення брало участь у воєнних діях [3, с.408].

Кількість мобілізованих з території Олександрійського повіту у перші дні війни повідомив в інформації, оголошеній 6 серпня під час надзвичайного засідання земського зібрання, голова земської управи С. Піщевич. Він говорить про мобілізацію 18 тисяч осіб [35, с.1]. Це становило 4,1 % всіх мобілізованих за час війни в губернії. Якщо ж порівнювати ці показники із кількістю населення повіту, то це склало понад 4 % від загальної кількості жінок та чоловіків повіту за даними перепису 1897 року. Ця цифра є не повною, адже мова йде лише про першу хвилю мобілізації, в якій брало участь переважно сільське населення [25, с. IV].

Загальна кількість втрат за часів Першої світової війни по Херсонській губернії чи по місту Олександрії наразі є невстановленою цифрою. Тільки за перший рік (не пізніше весни 1915 року) вибуло з лав дієвих армійських підрозділів 28974 осіб або 3,6 % військовиків, які були мобілізовані з Херсонщини. Значна частина тих хто вибув, загинули на фронті – 3046 [34, с. 216].

Війна, яка почалась як сутичка Росії із Німеччиною та Австрією, завершилась глобальним перерозподілом карти Європи та спричинила появу перших модерних українських державних утворень. Ця війна зробила вододіл і назавжди зруйнувала життя, яке було облаштоване до 1914 року.

Приведемо приклад двох колоритних особистостей краю, чиє життя назавжди змінилось після початку глобальної війни. У пеклі Першої світової олександрієць, син очільника повітового земства, штабскапітан Георгій Піщевич отримує орден Святого Станіслава II-го ступеня [27, с. 1]. Але 30-річний син повітового очільника буде вбитий червоноармійцями у рідному місті у 1918 році (інформація надана харківським дослідником Андрієм Парамоновим) [10, с. 1]. Антипод родини Піщевичів – Никифор Григор'єв теж мобілізований (вдруге, після участі у російсько-японській війні) загине як отаман непокірного селянства та автор одного з найзагрозливішого для більшовиків повстання [2, с. 688].

Мобілізовані на тривалу війну селяни, «націоналізувавшись», почали сприймати себе не імперськими громадянами, а представниками окремої регіональної спільноти, в тому числі Херсонщини, а іноді – представниками «свого краю», у деяких випадках – людьми з українською ідентичністю [3, с. 419; 9, с.196].

Економічна катастрофа стала буденним явищем, оскільки дешевий хліб без експортних контрактів, що було дуже важливо для степового Олександрійського повіту, та милітаризована економіка, закриті комерційні підприємства доруйнували добробут як селян, так і нечисленного

робітничого класу в повіті та на всій Херсонщині [3, с.426]. Крім того, до численних і дотепер остаточно не встановлених людських втрат, Перша світова стала однією з передумов Української Революції на теренах краю. Озброєне і навчене на фронтах селянство та радикалізована еліта імперії не знайшли спільної мови. Глибокий ціннісний розкол із пошуком «влади без влади» – отаманщина – і народили найзначніший наслідок Першої світової для межиріччя Бугу і Дніпра. Навіть тінь імперського орла сприймалась як зазіхання на життя і свободу простого селянина, який до самого кінця війни не зміг зрозуміти причин, внаслідок яких він мусив йти на фронт та воювати на чужій землі за імперські інтереси.

Використані джерела та література:

1. Белявін Ф.К., Пом'ятунов А.С. Олександрія – місто гірників : короткий історико-краєзнавчий нарис. - Дніпропетровськ: Промінь, 1968.
2. Бойко О.Д. Григор'єв Никифор Олександрович. Енциклопедія історії України : Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - Київ: Наукова думка, 2004.
URL: http://www.history.org.ua/?termin=Grygorev_N (останній перегляд: 28.01.2021).
3. Велика війна 1914-1918 рр. і Україна : у 2-х кн. Кн. 1: Історичні нариси. - Київ : КЛІО, 2014.
4. Велика війна 1914-1918 рр. і Україна : у 2-х кн. Кн. 2: Мовою документів і свідчень. - Київ: Кліо, 2015.
5. Височайший маніфест // Известия Александрійского уездного земства. - 1914. - 24 июля.
6. Воззвание // Известия Александрійского уездного земства. - 1914.- 31 июля.
7. Воззвание // Известия Александрійского уездного земства. - 1914. - 26 сентября.

8. Голобородько В. Олександрієць Семен Піщевич: історичний портрет на зламі епох // Між Бугом і Дніпром. Науково-краєзнавчий вісник Центральної України. Випуск XI. - Кропивницький: Центрально-Українське видавництво, 2019.
9. Грицак Я. Нарис історії України: Формування модерної нації ХІХ-ХХ століття. - Київ: Yakaboo Publishing, 2019.
10. Державний архів Кіровоградської області. Метрическая книга Успенского собора города Александрия за 1918 год. Ф. 638, оп. 1, спр. 47, арк. 134 зв. - 135.
11. Жители г.Александрии // Известия Александрийского уездного земства. - 1914. - 17 октября.
12. Журнал очередного заседания Александрийской Городской Думы 22 января 1914 года // Известия Александрийского уездного земства. - 1914. - 20 февраля.
13. Журнал очередного заседания Александрийской Городской Думы 11-го сентября 1914 года // Известия Александрийского уездного земства. - 1914. - 26 сентября.
14. Журнал очередного заседания Александрийской Городской Думы 11-го сентября 1914 года // Известия Александрийского уездного земства. - 1914. - 30 сентября.
15. Из письма запасного // Известия Александрийского уездного земства. - 1914. - 12 сентября.
16. Історія міст і сіл Української РСР: в 26 т. Кіровоградська область / АН УРСР. Інститут історії. - Київ: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972.
17. К сведению семейств нижних чинов, призванных на действительную военную службу по мобилизации // Известия Александрийского уездного земства. - 1914. - 24 июля.

18. Кіровоградщина. Історія рідного краю: навч. посіб.: [для загально-освіт. навч. закл. Кіровогр. обл.]; / за ред.: І. А. Козир. - Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012.
19. Манифестація учасників // Известия Александрійського уездного земства. - 1914. - 9 сентября.
20. Местный комитет російського общества Красного Креста // Известия Александрійського уездного земства. - 1914. - 26 марта.
21. Молебствия // Известия Александрійського уездного земства. - 1914. - 31 июля.
22. Объявление // Известия Александрійського уездного земства. - 1914. - 3 июля.
23. Отмена мещанских выборов: объявление // Известия Александрійського уездного земства. - 1914. - 26 июня.
24. Памятная книжка Херсонской губернии на 1914 год. / Изд. Херсонского Губерн. Стат. Ком. - Херсон: Губернская типография, 1914.
25. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г./ под ред. [и с предисл.] Н.А. Тройницкого. - [Санкт-Петербург]: издание Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел, 1899-1905. - Херсонская губерния. 1904.
26. Перша світова війна й Україна (до 100-річчя початку Великої війни): тези доп. всеукр. наук. конф. з міжнародною участю, м. Київ–Черкаси, 25–26 вересня 2014 р. / редкол.: В.А. Смолій та ін. - Київ: Інститут історії України, 2014.
27. Пищевич Г. Орден Св. Анны III-й степени / Документи о награждениях. URL:
https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50077637/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3D%D0%BF%D0%B8%D1%89%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87%26groups%3Dawd%3Apr%3Afr%3Acmd%3Apr%26types%3Dawd_nagrody%3Aawd_kart%3Apotery_doneseniya_o_poteryah%3Apotery_gospita

li%3Apotery_spiski_zahoroneniy%3Apotery_voennoplen%3Afrclist%3Acmd_commander%3Aprs_person%26page%3D1

28. Плотников Е. Кіровоградщина у роки Першої Світової війни у пострадянській історіографії // Між Бугом і Дніпром. Науково-краснознавчий вісник Центральної України. Вип. IV. - Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2015.

29. Пребывание г. Херсонского губернатора в пределах Александрийского уезда // Известия Александрийского уездного земства. - 1914. - 3 июля.

30. Прекращение уголовного преследования // Известия Александрийского уездного земства. - 1914. - 8 мая.

31. Разъяснение о ратниках ополчения // Известия Александрийского уездного земства. - 1914. - 8 мая.

32. Рєнт О., Сердюк О. Перша світова війна і Україна: монографія. - Київ: Генеза, 2004.

33. Сагайдаковский Аркадий Феодосьевич : Болен : Картотека потерь.

URL:

https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_gospital20681604/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3D%D0%A1%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9%26groups%3Dawd%3Apr%3Afrcl%3Acmd%3Aprs%26types%3Dawd_nagrody%3Aawd_kart%3Apotery_doneseniya_o_poteryah%3Apotery_gospitali%3Apotery_spiski_zahoroneniy%3Apotery_voennoplen%3Afrclist%3Acmd_commander%3Aprs_person%26page%3D1%26birth_place_uezd%3D%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9

34. Труды комиссии по обследованию санитарных последствий войны 1914-1920 г.г. / под ред. М.М. Гран, П.И. Курина и П.А. Кувшинникова. Вып. первый. С. 216.

35. Чрезвычайное уездное земское собрание // Известия Александрийского уездного земства. - 1914. - 14 августа.

The daily life of the city of Alexandria and Alexandria County during the First World War is a forgotten page in history. Let's try to determine the consequences of the war for the region: demographic and economic, social losses. The consequence of the First World War is the phenomenon of modernization in public life, the emergence of reasons for the participation of residents of the city and county in the events of the Ukrainian Revolution.

Keywords: World War I, Kherson province, Alexandria, Alexandria district, zemstvo, Duma, mobilization, hospital, public audience, losses.